

Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás, szerk. Bengi László, Eisemann György

Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016 (MIT-konferenciák 3), 202 l.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság harmadik, valamely kanonikus magyar író életművét középpontba állító tanulmánykötetét tarthatja az olvasó a kezében. A 2015 őszen tartott Mikszáth-konferenciának még nem volt címe, és különösebb tematikai megkötetése sem. Az, hogy Mikszáth Kálmán irodalmi vagy írásbeli munkásságának különböző aspektusait tárgyaló tanulmányok véletlenszerűnek tűnő egymásra halmozásából egy koherens, az egyes munkák lineáris és egymásra olvasását egyaránt lehetővé tevő és igénylő kötet jött létre, minden bizonnyal köszönhető a szerzői név diskurzusteremtő varázserejének is, de nem kizárólagosan.

Narratíva és politika. A kötet borítóján levő paratextusokból következtetve a konferenciaszövegek tartalmára első, felületes ránézésre talán csalódás érhet. A borító hátlapján található, Mikszáth egyik, a *Tisztelt Ház* sorozatához kapcsolható visszatekintő-önreflektáló tárcájából való idézet mintha azt sugallaná, e kötetben hangsúlyosabb szerepet kapnak a politikai tárgyú, nem feltétlenül szépirodalmi szövegek. Valójából azonban szorosabb értelemben véve csak egy fejezet (*Politika és retorika*) mindösszesen három szövege foglalkozik a tárggyal. Azok közül is pusztán egy, Fráter Zoltán könnyedebb fajsúlyú elemzése a karcolatok politikai témájú szövegeivel. Eisemann György pedig a politikai nyelv retorikai tettenérésére vállalkozik *A Noszty fiú* és a *Két választás Magyarországon* egy-egy anekdotikus epizódjelenetének vizsgálatával. A részletek egy-egy politikai megszólalást, eseményt formálnak meg irodalmilag, és a megformálás eisemanni értelmezéséből láthatóvá válik a politikai nyelv és struktúra történelmi rétegzettsége, saját meghaladott, így önmagával ellentmondásos nézeteire való építettsége.

A harmadik szövegben Hajdu Péter Mikszáth néhány kései, nem kanonikus novelláját mutatja be nekünk, amelyek alapján úgy tűnik, az idősödő fővárosi főszerkesztő nem volt érzékeny a parasztság századvégen kieleledő szociális és politikai problémái iránt. Az anekdotikus novellák és regénybetétek ellen már a 19. század végén is éles kritikák fogalmazódtak meg, és ez, ahogyan arra Dobos István alaktani elemzése¹ rámutat, az élőbeszédszerűség illúziója mellett a szöveggel való párbeszéd lehetőségének a hiányából következik. Az anekdota csattanós zárlata a cselekményben kibontakozó

¹ DOBOS István, *Anekdotikus novellahagyomány* = Uő, *Alaktan és értelmezéstörténet: Novellatípusok a századforduló magyar irodalmában*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995, 41–68.

feszültség lebontásával megnyugvást eredményez, amelyet olvasó és elbeszélő egyaránt helyeselhet, valójából azonban a problémák ilyen elsimitása csak egy olyan erősen ideologikus nézőpontból lehetséges, amellyel változó korok olvasói nem biztos, hogy egyként tudnak azonosulni. És bár éppen Mikszáth az, akinek az anekdota formájával való játéka és anekdotikus szerkesztési módja nem illeszkedik ebbe az elmérgesedő hagyományba, hanem ellenkezőleg: a mai kor recepcióját, ahogyan például monográfiájában Hajdu Pétert² is az anekdotikus forma körüli problémák újragondolására készíti, mégis úgy tűnik, ezekben a novellákban inkább az anekdota ellenszenves, didaktikus változata kerül elő. Az elemzés számára kiemelt, elfeledett (nem kanonikus), feszültségoldó anekdotikus zárlattal élő elbeszélésekben az igazságot kereső elméleti érzékenység hiánya egybeesik a művészi érték hiányával.

Az anekdota problémái vissza-visszatérnek a kötet szövegeiben. Rögtön a következő fejezet első szövege, Bárdos Lászlóé említhető: a *Fili* című műben egy figura csattanóra épülő története nyúlik hosszabb hangvétellű elbeszéléssé. Egymás után olvasva az előadás-lenyomatokat azt mondhatjuk, a fejezet végi tanulmány nem csak az első két blokk esetében szolgál átvezetőül a következő témacsoport felé. A tanulmányok elrendezése és fejezetekre, „szekciókra” bontása utólagos munkálatok eredménye, mivel a konferencián nem voltak tematikus szekciók. Az első fejezet vagy utólagos szekció, az *Élet, rajz, írás* szövegei mintegy bevezetőül szolgálnak a további elemzések és kutatás elé, reflexív előkészületekként olvashatók a recepciótörténet továbbírására. Az első három tanulmány Mikszáth Jókai-életrajzát teszi meg kiindulópontjával. T. Szabó Levente monográfiájának utolsó előtti fejezetében³ ennek elemzése során Mikszáth modernségére hívta fel a figyelmet. Mikszáth kortársai és a későbbi irodalomtörténet nem méltatta túl sokra ezt az életrajzot, mivel Mikszáth – néhány elismerő soron kívül – szinte egyáltalán nem foglalkozik benne Jókai irodalmi műveinek elemzésével, így irodalomszemléletére sem derül fény. T. Szabó az apró, hétköznapi élet anekdotáiból összeeskábált műben egy új, viszonylagosságot és reflexiót megkövetelő történelemszemléletet és elbeszélhetőséget fedezett fel a korabeli merev, már megholtakról szóló, ezért kerek egész és változhatatlannak gondolt életrajz követelményeivel szemben. Margócsy István ez új olvasati mód mellett ismét kísérletet tesz Mikszáth irodalomszemléletének feltérképezésére, nem a hiányzó direkt megfogalmazásokból, hanem elejtett megjegyzésekből kiindulva, a Jókai-életrajz mellett más szövegeket is felhasználva. Hermann Zoltán szintén a T. Szabó-monográfia tanulságainak segítségével úgy olvassa az életrajzot, mint Mikszáth kísérletét a Jókai által és körül felhalmozódott szóbeli hagyomány és társalgási kultúra összegyűjtögetésére és lejegyzésére. Fábri Anna szövegében a Jókai-életrajz inkább csak mint bevezető mementó szerepel,

² HAJDU Péter, *Az anekdota = Uő, Csak egyet, de kétszer: A Mikszáth-próza kérdései*, Bp. – Szeged, Gondolat – Pompeji, 2005 (DeKON-KÖNYVek), 191–255.

³ T. SZABÓ Levente, *Egy hagyománnyal szemben: Mikszáth Jókai-életrajzának kételyteli és reflexív elemei = Uő, Mikszáth, a kételkedő modern: Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán próza-poétikájában*, Bp., L'Harmattan, 2007 (Ligatura), 273–290.

ó a Mikszáthról készült kortárs életrajzírói, bírálói és emlékezői szövegkorpuszt veszi vizsgálat alá. A szekció utolsó szövegében Praznovszky Mihály olyan nyomok után kutat, amelyek választ adhatnak a kérdésre: hogyan vált Mikszáth íróvá?

A hasonló kérdéseket felvető témák és motívumok átszövődései másféleképpen is felfedezhetők a kötetben. Ilyen például Péterfy Jenő még 1889-ben elejtett megjegyzése Mikszáth történelmi regényeinek operettszerűségéről, amelyet később Eisemann György idézett fel monográfiájában.⁴ Szegedy-Maszák Mihály *A fekete város* és a „történelmi regény”⁵ megnevezésből kinyerhető jelentés lehetőségeiről szóló esszéjében ír Eisemann értékeléséről. Péterfy Jenő akkor még *A beszélő köntöst* bélyegezte operettszerűnek, mivel a szereplők sablonos megjelenítésén keresztül a történelmi múlt epigonszerű hatást kelt. Ezzel szemben Eisemann Mikszáth „realistábbnak” tartott műveinek leértékelésére tett „óvatos kísérletet” az operettszerűség bírálati értékét meghagyva, de főként *A Nosztyfiú* karaktereit illetve a kifejezéssel. Mikszáth regényeiről összefoglalóan írva Nyilasy Balázs is rámutat az egyszerű formákra, „operettszerű”-nek és „ponyvaízű”-nek nevezve őket, de ő már nem feltétlen leértékelő jelzőként alkalmazza e kifejezéseket. Szövege átvezető a kötet utolsó, *A szórakozás művészete* szekciójához. Ennek egyik írásában Tarjányi Eszter részletesen foglalkozik az operett „vadjával” illetett művek recepciójával, és a ruritániai románc műfaji rokonságának kimutatásán keresztül az elbeszélések és regények ironikus történelemformálására és egyben könnyed társadalomkritikájára mutat rá értékeléssé kovácsolva át a máig forgatott jelzőt.

A populáris kultúra olvasata felől közelít a szekció másik két tanulmánya is. A detektívregény műfaji megkötetésével való játék kimutatása kedvelt újraolvasási módja a kortárs Mikszáth-szakirodalomnak, ennek lehetséges eredetét Szilágyi Márton az író egy kevésbé olvasott, legelső regényén, *Az apám ismerősein* mutatja ki, felhíva rá a figyelmet, hogy Mikszáth volt az egyik legelső magyar Poe-fordítónk. Kányádi András elemzésében klasszikus toposzkutatással mutatja ki Mikszáth két hasonló szüzsével rendelkező elbeszélése felől, hogy nemcsak a történetek eredetére hivatkozó források helye (és léte) bizonytalan, hanem a látszólag jól meghatározott, már a címekben is feltüntetett földrajzi helyek (*A szelistyei asszonyok*, *Farkas a Verhovinán*) is referenciálisan elbizonytalanodnak, térképen való megnyugtató azonosításuk helyett metaforikus és utópisztikus utazásokra sarkallnak.

Az elbeszélés, a történelmi nézőpont, a politikai értékrendek egymásból táplálkozó, ezért tetten érhető viszonylagossága hangsúlyozottan vagy rejtetten minden eddig tárgyalt szöveg tanulsága. Bengi László ezt a viszonylagosságot állítja poétikai elemzése

⁴ „Mikszáth Beszélő köntösében pedig már az operett zenéje hallik.” PÉTERFY Jenő, *Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös = Uő Válogatott művei*, kiad. SÓTÉR István, Bp., 1983, 711., idézi EISEMANN György, *A történelem fikcionalása = Uő, Mikszáth Kálmán*, Bp., Korona, 1998, 48.

⁵ SZEGEDY-MASZÁK az ismertetett kötetben is szereplő írása mellett a történelmi regényről bővebben: *A történelmi regény létezési módja = SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Jelen a múltban, múlt a jelenben*, Bp., Kalligram, 2016, 56–81.

középpontjába, amikor *A jó palócok* novelláit vizsgálja *A birtoklás viszonylagosságának elbeszélései* című tanulmányában. Sokszor a már a novellák címadásában jelen lévő egyszerű nyelvtani birtokviszony vagy birtokolt tárgy rámutat rá arra, milyen magától értetődőnek tűnik a birtoklás fogalma. A cím ismétléseken keresztüli jelentésváltozásai azonban nem pusztán a tárgyi birtoklás fogalmát teszik viszonylagossá, hanem az erre épülő világrend birtoklásának, szellemi meghódíthatóságnak lehetőségeit is. A mikszáthi poétika bölceleti megfontolásai felől kissé visszakanyarodva a narratológiai elemzés felé, de mindenképpen Bengi utolsó, *A hang birtoklása* alfejezetének gondolatmenetéhez kapcsolódva Gintli Tibor a *communis opinio* megjelenési módzatait vizsgálja Mikszáth prózájában.

A másik nagy kanonikus művet S. Varga Pál vette újra kézbe. *A Beszterce ostroma* főszereplőjének történelemszemlélete egy kortünet paródiájaként engedi olvastatni magát, és egyben jó példát szolgáltat arra, hogy nem pusztán szövegekben vagy a hanyag beszédben bátyázhatjuk körül magunkat nyelvi panelekkel, halott metaforákkal, hanem a történelmi múlt kiüresedett, élettelen mintáinak „tovább élése” és érvényesítése is tetten érhető a középiskolai kötelező olvasmányban. A Fábri Anna és Bengi László által emlegetett és hiányolt szociológiai aspektus az elemzésben mintha itt kapna hangot.

A mikszáthi életmű egészen különböző részeit vizsgálat tárgyává tevő tanulmányok egymásra utaló beosztása, kérdésfeltevései, átszövődései szerves hálózatot alkotnak. Nem róható fel hibaként így, hogy két közbülső „szekció”, a *Narratíva és novella*, valamint az *Anekdota és regény* igen általános címet kapott, és nem alkot a többiekkel erősen elkülönülő csoportot (a narratíva és az anekdota kérdésköre ugyanis más fejezetek szövegeiben is hasonló fontossággal bír). Az elkülönülés akkor éri el ugyanis célját, ha a szövegeket közti párbeszédet segíti elő, hangsúlyozza ki, ez pedig így is maradéktalanul sikerült. Nem kivétel ez alól Nyilasy Balázs tanulmánya sem, aki pedig hangsúlyozottan elhatárolódnál próbál a kutatók egy megnevezetlen fő vonalától. Míg meglátásaihoz mintegy kidolgozásképpen könnyen csatolhatók akár kötetbeli tanulmányok is, mint ahogy a fent említett Tarjányi Eszteré vagy az elbeszélői hang közösségi szólamokat idéző játéka kapcsán Gintli Tiboré, addig, bár sejteni vélem Mikszáth „posztmodernné olvasásával” szemben létrejövő kétely eredetét, de kritikus megállapításainak célpontjai homályban maradnak az érvek és ellenérvek ismerete, valamint a hivatkozások hiányában. Így bár tanulmánya belesimul a kötetben tükröződő diskurzusba, mellékesen még megvívja csatáját maga által felállított névtelen szalmabábseregével.

Visszatérve a kötet hátlapján található idézethez, amely a *Megfigyelések (Beköszöntő és némi program)* karcolatból való, úgy tűnik, talán nem a szöveg műfaja, hanem állítása volt hangsúlyos: „huszonöt éve ödöngök a politika mellett – mondja Mikszáth – mégse lettem politikussá”. Az igazi szerep, amit magára öltött, az a megfigyelőé, a kételyteli és reflexív, a modernség újságíróját megidéző megfigyelőé, és a kötet szerkesztői és

tanulmányírói bizonyos mértékben elfogadják ezt a „programot”. A tanulmányok közötti koherencia részint az igényes szerkesztői munkának köszönhető, részint annak jele, hogy az elmúlt évtized elődeik értelmezési munkásságát nem elfelejtő, de azt továbbgondoló monográfiái, tanulmányai termékeny, feszültség- és kételyteli, élő diskurzusnak adtak táptalajt.

Takács Emma